

ЮВЧИЦЯ ОЛЬГА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного процесу*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА БЕЗСТОРОННОСТІ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Поняття принципів незалежності та безсторонності суду як елементів права на справедливий суд має давню та тривалу історію, хоча не завжди воно наповнювалось сучасним змістом. Так, питання незалежності та безсторонності судової влади досліджували такі вчені як С.Бондарчук, В.Городовенко, І.Гриценко, І.Жаровська, О.Захарова, В.Комаров, А.Олійник, В.Маляренко, М.Погорецький, С.Сливка, В.Терьохін, Е.Трегубов, Т.Цувіна, М.Штефан, С.Штогун та інші. Проте, залишається актуальним дослідження принципів незалежності та безсторонності суду в цивільному судочинстві.

Проведені в Україні реформи цивільного процесу мають свій історико-правовий контекст. Законодавство про цивільне судочинство України тривалий час розвивалося під впливом законодавства царської Росії, а після революції 1917 р. – Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) і Радянського Союзу як федеративної держави. Виникнення сучасного цивільного процесу в Україні пов'язують із судовою реформою 1864 р. Олександра II, яка внесла значні зміни в судострій і судочинство кріпосницької Росії [1, с. 13]. Основним нормативним актом, що регулював цивільне судочинство, став Статут цивільного судочинства 1864 р. Він сприйняв принципи кодифікації цивільного процесу у Франції і фактично ґрунтувався на Цивільному процесуальному кодексі Французької республіки 1806 р.

Найбільший вплив на судову систему мала Лютнева революція, оскільки судовий устрій особливо розгорнувся в січні і на початку лютого 1918 р., тобто після проголошення в Україні Радянської влади. Першим законом про суд в Україні була постанова Народного Секретаріату від 4 січня 1918 р. про введення народного суду. Цією постановою скасовувалася буржуазна судова система: окружні суди, судові палати, всі судові установи і в заміні створені місцеві суди [2, с. 53].

Але фундаментальним явищем у розвитку законодавства і цивільного процесу України став Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1924 р., який проголошував принципи диспозитивності, рівності сторін перед судом і законом, рівноправності сторін у процесі, активності суду, що розглядав справу, змагальності, гласності, національної мови судочинства, усності, безпосередності, безперервності [3, с. 615].

11 вересня 1929 р. був прийнятий ЦПК УРСР. Його введено в дію з 1 грудня 1929 р. Цей Кодекс не змінив форми існуючого цивільного судочинства, по суті змістовно та структурно дублюючи ЦПК 1924 р. [4, с. 148].

У кінці 50-х – на початку 60-х рр. XX ст. в Радянському Союзі і союзних республіках проводилися широкомасштабні законодавчі роботи. Їх результатом, зокрема, стало прийняття Основ цивільного судочинства Союзу РСР і союзних республік. На їх базі Верховні Ради союзних республік приймали цивільні процесуальні кодекси. Цивільний процесуальний кодекс УРСР був прийнятий 18 липня 1963 р. і введений в дію з 1 січня 1964 р. У порівнянні з ЦПК 1924 р. та 1929 р. ЦПК 1963 р. був значно досконалішим законодавчим актом як з точки зору юридичної техніки, так і змісту його інститутів та окремих норм. ЦПК 1963 р. передбачав такі принципи цивільного процесу: здійснення правосуддя тільки судом (ст. 6); незалежність суддів (ст. 8); мова судочинства (ст. 9); гласність судового розгляду (ст. 10); законність судової діяльності (ст. 11); диспозитивність (статті 5, 103 та ін.); змагальність (ст. 30 тощо) та ін. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки законам закріплювався у ст. 8 ЦПК УРСР 1963 р., де зазначалося, що при здійсненні правосуддя в цивільних справах судді незалежні і підкоряються тільки законам. Судді вирішують цивільні справи на основі закону, в умовах, що виключають сторонній вплив на них [5].

У нашій державі створення незалежного суду розпочалось із прийняттям Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. Після отримання Україною незалежності в українській правовій системі відбулися зміни, у тому числі й ті, які безпосередньо або опосередковано пов'язані з розвитком цивільного процесуального законодавства. Вони здійснювалися відповідно до Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. [6].

У зв'язку з тим, що в цей період розроблялася нова Конституція України, процес здійснення судово-правової реформи в Україні мав не системний, а фрагментарний характер. Законодавець обмежився окремими поправками до Цивільного процесуального кодексу. У період з 1991 по 1996 р. в ЦПК вносився ряд істотних змін, які в цілому свідчать про певні спроби модифікації цивільного процесу. До однієї з новел, належала та, яка скасувала прокурорський нагляд у цивільному судочинстві. Так, Законом України від 15 грудня 1992 р. була змінена ст. 13 ЦПК 1963 року, у зв'язку з тим, що функції прокурора в цивільному процесі як органу, який здійснював нагляд за судовою діяльністю на той час, не сумісні з незалежністю судової влади.

Безумовно важливу роль у становленні й законодавчому закріпленні незалежності судової влади відіграло прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Принцип незалежності суддів був закріплений в окремій статті Основного Закону нашої держави. Так, ст. 126 Конституції України передбачала, що незалежність і недоторканість суддів гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб заборонявся [7].

Найбільш концентрований вплив Конституції на цивільне процесуальне право і законодавство виражається в закріпленні в ній принципів правосуддя. Конституційне закріплення принципів правосуддя має надзвичайно важливе значення, оскільки цим визначаються орієнтири

розвитку цивільного процесуального законодавства, його застосування, конституційний обсяг правового регулювання в цій сфері.

Новий закон про судоустрій був прийнятий 07 лютого 2002 р. Стаття 14 Закону України «Про судоустрій» [8] передбачала самостійність і незалежність суддів, зокрема, що суди здійснюють правосуддя самостійно. Подальша еволюція правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду ознаменувалася прийняттям 18 березня 2004 року нового ЦПК України, який був введений у дію з 1 січня 2005 р. [9]. У цілому цей Кодекс відрізнявся від попереднього не лише за змістом, новими інститутами, але й певною мірою концептуально, тобто моделлю та структурою цивільного судочинства. В Главі 1 «Основні положення» ЦПК 2004 р. закріплювалися принципи цивільного процесу, однак на відміну від ЦПК 1963 р. окремої статті, присвяченої незалежності та безсторонності суду в цьому кодексі не було.

02 червня 2016 р. також було прийнято новий закон «Про судоустрій і статус суддів», в статті 6 якого закріплювався принцип незалежності судів. Так, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права.

Остання новелізація нині чинного ЦПК України 2004 р. датована 03 жовтня 2017 р. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. Необхідно відзначити, що вперше в Цивільному процесуальному кодексі викладено в одній статті засади цивільного судочинства, зокрема стаття 2 ЦПК України «Завдання та основні засади цивільного судочинства» налічує 12 принципів [10].

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що у своїй еволюції принципи незалежності та безсторонності суду як галузеві засади цивільного судочинства, пройшли декілька етапів, серед яких доцільно виокремити: 1) зародження правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду (XIV ст. – 1924 р.); 2) становлення і розвиток правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду в радянському цивільному процесуальному законодавстві (1924 р. – 1963 р.); 3) подальший розвиток засад незалежності та безсторонності суду в цивільному процесуальному законодавстві УРСР та України, характерною особливістю якого стала детальна правова регламентація сутності цих принципів (1963 р. – 2004 р.); 4) новелізація правового регулювання принципів незалежності та безсторонності суду в цивільному судочинстві України (2004 р. – до сьогодні).

Список використаної літератури:

1. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. Х. : Право, 2012. 624 с.

2. Рум'янцев В. О. Судова система в Україні в період «Української революції» 1917-1921 рр. *Проблеми законності: Республік. міжвід. наук. зб.* / Відп. ред. В. Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 53-62.
3. Рейхель М.О. Гражданский процессуальный кодекс УССР *Вестн. Сов. юстиции*. 1924. № 19 (29). С. 615-618.
4. Історія держави і права Української РСР / Б. М. Бабій, А. П. Таранов, В. М. Терлецький. К.: Наук. думка, 1967. Т. 1: 1917-1937 рр. 674 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 р.: втратив чинність 01.09.2005 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06> (дата звернення: 17. 01.2020)
6. Про Концепцію судово-правової реформи: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 30, ст. 426 (дата звернення: 17. 01.2020)
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Стор. 15.
8. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 р.№ 3018 втратив чинність 03.08.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>. (дата звернення: 17. 01.2020)
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення 19.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 17. 01.2020)
10. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 48, ст. 436 (дата звернення: 17. 01.2020)

Ключові слова: правосуддя, судова влада, цивільне судочинство, принципи судової влади, засади цивільного судочинства, право на справедливий суд, незалежність суддів, безсторонність суду.

Ключевые слова: правосудие, судебная власть, гражданское судопроизводство, принципы судебной власти, принципы гражданского судопроизводства, право на справедливый суд, независимость судей, беспристрастность суда.

Key words: justice, the judiciary, civil justice, the principles of the judiciary, the principles of civil justice, the right to a fair trial, the independence of judges, the impartiality of the court.